

14. Μετά την Άλωση της Πόλης

ι. Ενορίες και κοινότητες: Μνήμη και ταυτότητα στη μεταβυζαντινή περίοδο

Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία

Την Τρίτη 29 Μαΐου 1453 μια παλιά ιστορία τελείωσε. Ο τελευταίος κληρονόμος του Μεγάλου Κωνσταντίνου, Κωνσταντίνος κι αυτός, έπεσε νεκρός στο πεδίο της μάχης και ένας άπιστος σουλτάνος μπήκε θριαμβευτικά στην πόλη που ίδρυσε ο Κωνσταντίνος, τη Βασιλίδα των πόλεων και πρωτεύουσα της χριστιανικής αυτοκρατορίας. Δεν υπήρχε πια ούτε αυτοκράτορας ούτε Σταυρός στο Ιερό Παλάτι για να συμβολίζει στους πιστούς της Ανατολής το μεγαλείο και την εξουσία του παντοδύναμου Θεού. Η Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως, επί χίλια και πλέον χρόνια συνένταιρος του ορθόδοξου κράτους, έγινε η Εκκλησία ενός υποτεταγμένου λαού, που ήταν τώρα πια κάτω από την καλή ή κακή διάθεση ενός μουσουλμάνου κυριάρχου. Η λειτουργία της, η όψη της και όλος ο τρόπος ζωής της χρειάστηκε απότομα να αλλάξει.

Στήβεν Ράνσιμαν, *Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία*, τόμος Β΄.

Μετά την άλωση της Πόλης οι Οθωμανοί κατακτητές εφάρμοσαν ένα θεοκρατικό διοικητικό σύστημα σε όλους τους κατακτημένους λαούς. Οι υπήκοοι στον Σουλτάνο δε διακρίνονταν ανάλογα με την εθνική τους καταγωγή, αλλά ανάλογα με τη θρησκεία τους (σύστημα των μιλλέτ*). Εντός της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όλοι οι ορθόδοξοι χριστιανοί αναγνωρίστηκαν ως ένα μιλλέτ στο σύνολό τους, δηλαδή ως μία ενιαία θρησκευτική ομάδα, και στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ανατέθηκε η ευθύνη για τη διοίκηση και την καλή τους διαγωγή έναντι της ανώτατης αρχής. Κάθε μιλλέτ είχε προνόμια που του επέτρεπαν να διευθύνει τις υποθέσεις του σύμφωνα με τους δικούς του νόμους και τα δικά του έθιμα. Αν και τα προνόμια αυτά εξυπηρετούσαν πρώτιστα τα οθωμανικά συμφέροντα και καταπατούνταν εύκολα, έδωσαν παρ' όλα αυτά τη δυνατότητα στο Γένος να μείνει ενωμένο πολιτιστικά και πνευματικά και να επιβιώσει μέσα στις αντίξοες συνθήκες που επέβαλε ο οθωμανικός ζυγός.

* Στο πλαίσιο του οθωμανικού κράτους αναγνωρίστηκαν τέσσερα μιλλέτ: το μουσουλμανικό, το ορθόδοξο (την Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελούσαν Έλληνες, Βλάχοι, Σέρβοι, Βούλγαροι, Αλβανοί, Μολδαβοί και Άραβες), το αρμενικό και το εβραϊκό. Τα δυο πρώτα «μιλλέτια» ήταν αριθμητικά μεγαλύτερα και με συμπαγείς γεωγραφικά πληθυσμούς.

Σημαίνει ὁ Θεός, σημαίνει ἡ γῆς, σημαίνουν τὰ ἐπουράνια,
σημαίνει κι ἡ Ἁγιά-Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι,
μέ τετρακόσια σήμαντρα κι ἐξήντα δυὸ καμπάνες,
κάθε καμπάνα καὶ παπᾶς, κάθε παπᾶς καὶ διάκος.
Ψάλλει ζερβὰ ὁ βασιλιάς, δεξιά ὁ πατριάρχης,
κι ἀπ' τὴν πολλή τὴν ψαλμουδιὰ ἐσειόντανε οἱ κολόνες.
Νὰ μποῦνε στὸ χερουβικὸ καὶ νὰ ἔβγει ὁ βασιλέας,
φωνὴ τοὺς ἦρθε ἐξ οὐρανοῦ
κι ἀπ' ἀρχαγγέλου στόμα:
«Πάψετε τὸ χερουβικὸ κι ἄς χαμηλώσουν τ' Ἅγια,
παπάδες πᾶρτε τὰ ἱερὰ καὶ σεῖς κεριά σβηστήτε,
γιατί ἔναι θέλημα Θεοῦ ἡ Πόλη νὰ τουρκέψει.
Μόν' στεῖλτε λόγο στή Φραγκιά,
νὰ ῥθοῦν τρία καράβια,
τό ἔνα νὰ πάρει τὸ σταυρὸ καὶ τ' ἄλλο τὸ βαγγέλιο,
τὸ τρίτο τὸ καλύτερο, τὴν ἅγια Τράπεζά μας,
μὴ μᾶς τὴν πάρουν τὰ σκυλιὰ
καὶ μᾶς τὴ μαγαρίσουν».
Ἡ Δέσποινα τaráχτηκε καὶ δάκρυσαν οἱ εἰκόνες.
«Σώπασε, κυρὰ Δέσποινα, καὶ μὴν πολυδακρύζης,
πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιροῦς, πάλι δικὰ μας θὰ ἔναι».

Παναγία ἡ Κερίωτισσα
(Χρῆστος Μποκόρος)

Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν από τα προνόμια προς το Ορθόδοξο μιλλέτ επέτρεψαν να αναπτυχθούν αυτοδιοικούμενες, ως ένα βαθμό, κοινότητες σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι ἄρχοντες τους εκλέγονταν από τον λαό. Τους φόρους προς το τουρκικό κράτος πλήρωνε η κοινότητα και όχι ο κάθε υπόδουλος ατομικά. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι εισφορές των πλουσιότερων ήταν δυνατόν να εξισορροπούν εκείνες των φτωχότερων, αφού ὅλοι ανήκαν στο ἴδιο σώμα. Κέντρο της ζωῆς της κοινότητας ἦταν ο ναός. Εκεί τελούσαν τη λατρεία και οργάνωναν την κοινωνική τους ζωή. Ἐτσι η Εκκλησία αποτέλεσε τον βασικό παράγοντα συνοχῆς και ενότητος και ἕναν πολύτιμο χώρο ελεύθερης ἐκφρασης και επικοινωνίας των υπόδουλων πιστών.

Ο Διγενῆς Ακρίτας (ξυλογραφία),
Σπύρος Βασιλείου

Ο χορός των αντρειωμένων

Στα κακοτράχαλα τα βουνά
με το σουράβλι και το ζουρνά
πάνω στην πέτρα την αγιασμένη
χορεύουν τώρα τρεις αντρειωμένοι.
Ο Νικηφόρος κι ο Διγενής
κι ο γιος της Ἄννας της Κομνηνῆς.

Δική τους εἶναι μια φλούδα γῆς
μα εσύ Χριστέ μου τους ευλογεῖς
για να γλιτώσουν αὐτή τη φλούδα
ἀπ' το τσακάλι και την αρκούδα.

Δες πώς χορεύει ο Νικηταράς
κι αηδόνι γίνεται ο ταμπουράς.

Από την Ήπειρο στο Μοριά
κι απ' το σκοτάδι στη λευτεριά

το πανηγύρι κρατάει χρόνια
στα μαρμαρένια του χάρου αλώνια.
Κριτής κι αφέντης είν' ο Θεός
και δραγουμάνος του ο λαός.

Τσάμικος – Αθανασία (1976), Στίχοι: Νίκος Γκάτσος, Μουσική: Μάνος Χατζιδάκις.

Των Ελλήνων οι κοινότητες

Ας κρατήσουν οι χοροί
και θα βρούμε αλλιώςτικά
στέκια επαρχιώτικα βρε
ώσπου η σύναξις αυτή
σαν χωριό αυτόνομο να ξεδιπλωθεί

Μέχρι τα ουράνια σώματα
με πομπούς και με κεραίες
φτιάχνουν οι Έλληνες κυκλώματα
κι ιστορία οι παρέες

Ο ουρανός είναι φωτιές
ανεμομαζώματα
σπίθες και κυκλώματα βρε
και παρέες λαμπερές
το καθρέφτισμά τους στις ακρογιαλιές

Κι είτε με τις αρχαιότητες
είτε με Ορθοδοξία
των Ελλήνων οι κοινότητες
φτιάχνουν άλλο γαλαξία

Τι να φταίει η Βουλή
τι να φταιν οι εκπρόσωποι
έρημοι και απρόσωποι βρε
αν πονάει η κεφαλή
φταίει η απρόσωπη αγάπη που 'χε βρει

Μα η δικιά μας έχει όνομα
έχει σώμα και θρησκεία
και παππού σε μέρη αυτόνομα
μέσα στην τουρκοκρατία

Να μας έχει ο Θεός γερούς
πάντα ν' ανταμώνουμε
και να ξεφαντώνουμε βρε
με χορούς κυκλωτικούς
κι άλλο τόσο ελεύθερους σαν ποταμούς

Και στις νύχτας το λαμπάδιασμα
να πυκνώνει ο δεσμός μας
και να σμίγει παλιές κι αναμμένες τροχιές
με το ροκ του μέλλοντός μας.

Διονύσης Σαββόπουλος, Ας κρατήσουν οι χοροί (1983).

ii. Εξισλαμισμός και νεομάρτυρες

Οι Οθωμανοί, λόγω θρησκευτικού φανατισμού αλλά και για λόγους κυριαρχίας, συχνά εξισλάμιζαν βίαια τους υπόδουλους. Αλλά και κάποιοι χριστιανοί στις ορθόδοξες κοινότητες της Βαλκανικής και της Μικράς Ασίας άλλαζαν πίστη, προκειμένου να ανέλθουν κοινωνικά και οικονομικά. Άλλοι ασπάζονταν επιφανειακά το Ισλάμ, ενώ κρυφά συνέχιζαν την ορθόδοξη πίστη και ζωή ως **κρυπτοχριστιανοί**. Η θέση τους ήταν εξαιρετικά δύσκολη, γι' αυτό και η Εκκλησία τούς αντιμετώπισε με κατανόηση. Όσοι χριστιανοί αντιστέκονταν στις πιέσεις και παρέμεναν σταθεροί στην πίστη τους συχνά οδηγούνταν στο μαρτύριο. Αυτοί είναι οι **νεομάρτυρες** (μάρτυρες των νεότερων χρόνων), αρκετοί από τους οποίους είτε είχαν ασπαστεί το Ισλάμ και αργότερα μετανόησαν και ομολόγησαν δημόσια τη χριστιανική τους πίστη, με αποτέλεσμα να

καταδικαστούν σε θάνατο. Κάποιοι ήταν πρώην μουσουλμάνοι που βαφτίστηκαν χριστιανοί και, όταν αυτό έγινε γνωστό, επέλεξαν να μαρτυρήσουν για τη νέα τους πίστη. Άλλοι είχαν κατηγορηθεί δίκαια ή άδικα ότι συμμετείχαν σε επαναστατικές ενέργειες και αρνήθηκαν να γίνουν μουσουλμάνοι για να αποφύγουν την εκτέλεση. Το παράδειγμα των νεομαρτύρων είχε μεγάλη μεγάλη απήχηση στη συνείδηση του υπόδουλου λαού, όπως ακριβώς και η στάση των πρώτων μαρτύρων.

Φιρμάνι για το παιδομάζωμα (1666)

Μόλις φτάσει το παρόν αυτοκρατορικό μου διάταγμα, να γίνει γνωστό ότι, κατά τις ισχύουσες από παλαιά διατάξεις, επιβάλλεται η στρατολόγηση των ραγιάδων που κατοικούν στις αυτοκρατορικές μου χώρες για τις ανάγκες της αυτοκρατορικής μου φρουράς. Επειδή, όμως, εδώ και πολύ καιρό δεν είχε γίνει τέτοια στρατολόγηση, πρέπει να στρατολογήσετε ένα παιδί κάθε πολύτεκνου άπιστου ραγιά, που να είναι ηλικίας από δεκαπέντε μέχρι είκοσι ετών και ικανό να υπηρετήσει... Επειδή η υπηρεσία αυτή πρέπει να εκτελεσθεί με μεγάλη προσοχή, σας παραγγέλλω να στρατολογήσετε μεταξύ των πιο εκλεκτών, ρωμαλέων και κατάλληλων νέων, από εκατόν πενήντα μέχρι εκατόν εξήντα, και να τους στείλετε με τους σχετικούς καταλόγους στην πρωτεύουσά μου.

Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία Νέου Ελληνισμού*.

Νεκτάριος Τέρπος, Νουθεσία εις κάθε απλόν άνθρωπον και χωρικόν

Το λοιπόν, τι ανάγκη είχα εγώ πέρυσι στις 25 Δεκεμβρίου του 1724 να πάω στην ξένη επαρχία του Ελμπασάν, στο χωριό Τραγότι; Και μπαίνοντας στην Εκκλησία του Χριστού βρήκα τον παπά με έως εκατόν είκοσι γυναίκες και άντρες ως δεκαπέντε και πολύ πικράθηκα που ήταν τόσο λίγοι οι άντρες. Και είχα ρωτήσει πρωτύτερα και μου είπαν πως οι υπόλοιποι άντρες, αλίμονο, όλοι τούρκεψαν...

Απόσπασμα από το έργο *Πίστις*, στο Κωνσταντίνου Γαρίτση, *Ο Νεκτάριος Τέρπος και το έργο του*.

Νεκτάριος Τέρπος, Νουθεσία εις κάθε απλόν άνθρωπον και χωρικόν

Υπάρχουν και κάποιες τρισκατάρτες και αφορισμένες γυναίκες και λένε: ω άντρα μου, γίνε Τούρκος, γιατί δεν μπορούμε να πληρώσουμε χαράτσι, και άλλες θείες και ανιψιές του διαβόλου, λένε, ω παιδιά μου, βάλτε από ένα τούρκικο όνομα για να μην πληρώσετε χαράτσι, γιατί δεν μπορούμε να ζυμώνουμε και να μαγειρεύουμε για τους Αγαρηνούς. Όχι, όχι, μην πλανιέστε για δύο άσπρα (χρήματα) την ημέρα, και μην το κάνετε αυτό, έτσι να 'χετε την ευχή του Χριστού και της Παναγίας. Άλλοι και άλλες από άλλο μέρος μου λένε πως ο άντρας μου νηστεύει, κρατεί τα τριήμερα, κάνει τον σταυρό του, δεν καταλύει τη νηστεία, πηγαίνει στην Εκκλησία τη νύχτα και μεταλαμβάνει Σώμα και Αίμα του Χριστού. Έρχεται ο παπάς τη νύχτα και μας κάμνει όσα χρειάζονται, βαπτίζει τα παιδιά μας, στεφανώνει τον γιο μου. Όχι, όχι, δεν σας ωφελούνε ό,τι και αν κάνετε, σύμφωνα με τη φωνή του Ευαγγελίου που λέει: «Όποιος με αρνηθεί μπροστά στους ανθρώπους, και εγώ θα τον αρνηθώ όταν κατεβώ από τους ουρανούς στην αγία πόλη Ιερουσαλήμ να κρίνω όλον τον κόσμο».

Και μην πλανηθείς, καλέ μου άνθρωπε, και μου λέγεις· τον πατέρα μου, τον αδελφό μου τον έβγαλα κρυφά και τον έφερα στην Εκκλησία τη νύχτα. Δε σου αξίζει, πλανάσαι, δε σε ωφελούν αυτά σε τίποτε. Εγώ πριν λίγο καιρό πήγα σε μία Εκκλησία, και βρήκα κάτω από ένα τούβλο ένα ψόφιο ποντικό, και τον πετάξαμε έξω, και η Αγία Εκκλησία απ' αυτόν δε μιάνθηκε, αλλά ούτε και ο ποντικός αγιάστηκε. Τέτοιας λογής είναι και οι αρνητές, που τους φέρνουν κρυφά στην Εκκλησία του Θεού. Αν θέλεις να είσαι άγιος και ευλογημένος, όλα όσα κάνεις ως χριστιανός στο φως να είναι, να σε βλέπουν όλοι, να πηγαίνεις εσύ ζωντανός στην Εκκλησία, να δοξολογάς, και να προσκυνάς τον εν Τριάδι Θεόν...

Βάστα λοιπόν τα βάσανα, και αν σε δέσουν μην πικραίνεσαι, και αν σε βάλουν στη φυλακή ή στα σίδερα και στο τρομπούκι, υπόφερε χαρούμενος, κάνοντας τον Σταυρό σου, και κήρυττε το όνομα του Χριστού, Θεού του παντός.

Απόσπασμα από το έργο Πίστις, στο Κωνσταντίνου Γαρίτση, Ο Νεκτάριος Τέρπος και το έργο του.

Τα στάδια της ομολογίας των Νεομαρτύρων

α'. Πρέπει να πάτε σε κάποιον έμπειρο και ενάρετο Πνευματικό, να εξομολογηθείτε την άρνηση της πίστης σας και όλες τις άλλες αμαρτίες που κάνατε και να του φανερώσετε τον σκοπό που έχετε για το μαρτύριο· **β'.** να ζητήσετε να λάβετε τη δεύτερη χρίση του Αγίου Μύρου, όπως προβλέπουν οι διατάξεις της Αγίας Εκκλησίας μας· **γ'.** να αποτραβηχτείτε σε ένα μέρος ήσυχο και εκεί να κάτσετε και να παρακαλέσετε τον Θεό με νηστεία, αγρυπνία και δάκρυα να δείξει φιλευσπλαχνία για το μέγα σφάλμα που κάνατε, και ακόμη περισσότερο να τον παρακαλέσετε να ανάψει την θεία του αγάπη στην καρδιά σας και να σας δώσει δύναμη στο μαρτύριο για να νικήσετε τον διάβολο και τους υπηρέτες του· **δ'.** να κοινωνήσετε τα θεία μυστήρια με κατάνυξη και ευλάβεια και **ε'.** ύστερα από όλα αυτά να σηκωθείτε να πάτε στον τόπο όπου αρνηθήκατε προηγουμένως τον Χριστό και εκεί να αρνηθείτε τη θρησκεία που δεχτήκατε και να ομολογήσετε την πίστη του Χριστού και για την ομολογία σας αυτή να χύσετε το αίμα σας και να πεθάνετε...

Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, α' έκδοση 1794, Προοίμιον.

Βίος του Αγίου Νεομάρτυρα Μιχαήλ Πακνανά του Κηπουρού

Ο άγιος Νεομάρτυς Μιχαήλ γεννήθηκε στην Αθήνα από φτωχούς, μα ευσεβείς γονείς, γύρω στο 1750. Ζούσε στη συνοικία της Βλασσαρούς, η οποία βρισκόταν κάτω από την Ακρόπολη, στο σημερινό χώρο της Αρχαίας Αγοράς. Η φτώχεια δεν του επέτρεψε να μάθει γράμματα κι έτσι, αγράμματος κι απλοϊκός, με πολλή όμως πίστη στον Χριστό, μεγάλωνε ο Μιχαήλ κοντά στους γονείς του. Όταν έγινε έφηβος, ο πατέρας του τον πήρε κοντά του, να τον βοηθάει στους κήπους όπου δούλευε. Δούλεψε κάμποσα χρόνια έτσι, δίπλα στον πατέρα του. Μετά, σαν έχασε τον πατέρα του, αγόρασε ένα γαϊδουράκι και μ' αυτό έβγαινε στα γύρω χωριά και κουβαλούσε κοπριά για τους κήπους, που καλλιεργούσε παλιότερα ο πατέρας του.

Μια μέρα, όμως, καθώς γυρνούσε από τα χωριά, στην είσοδο της Αθήνας συνάντησε τους φύλακες της χώρας, που ήταν άνθρωποι του Βοεβόδα της πόλης, Μωαμεθανοί κι αυτοί. Από

Ο Άγιος νεομάρτυς
Μιχαήλ ο Πακνανάς

καιρό τον είχαν βάλει στο μάτι και, καθώς τον έβλεπαν απλοϊκό κι αγράμματο, νόμιζαν πως θα τον έκαμναν ν' αλλαξοπιστήσει. Γι' αυτό τον συκοφάντησαν, κατηγορώντας τον πως πήγε μπαρούτι στους αρματωμένους Έλληνες που ήταν πάνω στα βουνά, και τον φυλάκισαν. Έτσι οι Αγαρηνοί ερχόταν καθημερινά και τον πίεζαν με χίλιους τρόπους να τουρκέψει, δηλαδή ν' αλλάξει την πίστη του. Πέρασε κάμποσος καιρός, χωρίς να φέρουνε αποτέλεσμα οι πιέσεις των Οθωμανών. Όταν πια τελείωσε η υπομονή τους, άρχισαν να τον φοβερίζουν πως, αν δεν αλλάξει την πίστη του, έχουν απόφαση και διαταγή να τον θανατώσουν. Τα βασανιστήρια του Μιχαήλ συνεχιζότανε απ' τους απίστους ασταμάτητα. Όμως, όσο τον βασανίζανε, τόσο εκείνος γίνονταν πιο σταθερός στην άρνησή του: «δεν τουρκίζω, είμαι χριστιανός!», έλεγε συνέχεια.

Κάποτε, τον έβγαλαν απ' τη φυλακή και τον παρουσίασαν στον Βοεβόδα, ελπίζοντας πως με κολακείες και ταξίματα (φορέματα, χτήματα, πλούτη) θα λύγιζε τον Άγιο. Ο Νεομάρτυς όμως έμενε ασάλευτος στην πίστη του. Ο Βοεβόδας τότε άρχισε τις απειλές για τα ερχόμενα

μαρτύρια, λέγοντάς του πως στο τέλος θα τον θανατώσει αν δεν αλλαξοπιστήσει. Ο Άγιος έλεγε και ξανάλεγε τις δυο λέξεις («δεν τουρκεύω»), δίχως να λιποψυχήσει.

Τότε, ο Βοεβόδας τον έστειλε στον ονομαστό Καλοπασσιά από τα Γιάννενα, που βρισκόταν εκείνες τις μέρες στην Αθήνα. Έλπιζε πως εκείνος, φόβος και τρόμος καθώς ήταν για τα μέσα που χρησιμοποιούσε σ' όλους τους φυλακισμένους, θα γύριζε τον Μιχαήλ στην πίστη τους. Μα κι ο Καλοπασσιάς, μ' ό,τι κι αν του 'ταξε και μ' όσες απειλές και βάσανα κι αν τον φοβέρισε, δεν κατάφερε να πάρει άλλη λέξη απ' το στόμα του, εκτός από το: «δεν τουρκίζω!». Τότε ο Καλοπασσιάς τού λέει με πονηριά: «Μπρέ λωλέ, αρνήσου κατά το παρόν την πίστη σου, για να γλυτώσεις τη ζωή σου, κι ύστερα πήγαινε σ' άλλον τόπο και έχε πάλι την πίστη σου». Αλλά ο Μάρτυς δεν πειθόταν με κανέναν τρόπο, αλλά φώναζε ακατάπαυστα: «δεν τουρκίζω, δεν τουρκίζω». Βλέποντας λοιπόν τον άγιο Μιχαήλ ο φοβερός Καλοπασσιάς ασάλευτο στην πίστη του, τον έστειλε στον δικαστή για να τον δικάσει. Κι εκείνος, βέβαια, πάσχισε να τον αλλαξοπιστήσει με τους δικούς του τρόπους, πριν να τον δικάσει, αλλά είχε κι αυτός το ίδιο αποτέλεσμα. Ο Άγιος του πετούσε κατάμουτρα το «δεν τουρκίζω». Τότες θύμωσε και εκείνος, κι έβγαλε την απόφαση για να τον αποκεφαλίσουν. Ο Άγιος ατάραχος άκουσε την καταδίκη του. Δέσμιος, βασανισμένος κι εξουθενωμένος από τα μαρτύρια, ο Άγιος δεν δειλίαζε, παρά έτρεχε με προθυμία στο μαρτύριο. Σαν έφτασε στον τόπο του μαρτυρίου, γονάτισε, έκαμε την προσευχή του, κι έσκυψε το κεφάλι του με χαρά, σα να περίμενε ζωή απ' το σπαθί και όχι θάνατο. Ο Αγαρηνός τον έπιασε απ' τα μαλλιά και τον εχτύπησε με το σπαθί στο λαιμό, μα διπλαριστά και όχι με την κόψη, για να τον κάνει να δειλιάσει και ν' αρνηθεί τον Χριστό. Μα ο Άγιος με θάρρος τού έλεγε: «Χτύπα για την πίστη!».

Ο φονιάς τότε γύρισε τη μαχαίρα του από το κοφτερό μέρος, κι άρχισε να του κόβει το λαιμό λίγο-λίγο, για να προλάβει, αν πονέσει, να μετανιώσει και ν' αλλοξοπιστήσει. Αλλά μάταια, γιατί ο Άγιος ολοένα και δυνατώτερα φώναζε: «Χτύπα, για την πίστη!». Τότε ο δήμιος χτύπησε

τον Άγιο με όλη του τη δύναμη κι έκοψε την τίμια κεφαλή του, ενώ η ψυχή του, στεφανωμένη μέσα στο αίμα του μαρτυρίου, ανέβαινε ν' αναπαυθεί στις αιώνιες σκηνές των δικαίων του Θεού.

Στην πρώτη κολώνα του Ολυμπίου Διός στην Αθήνα, διακρινόταν το ακόλουθο επιγραφικό χάραγμα: «1771 Ιουλίου 9 απεκεφαλίσθη ο Πακνανάς Μιχαήλς». Το μοναδικό παρεκκλήσι σ' όλη την πρωτεύουσα, αφιερωμένο στον Άγιο νεομάρτυρα Μιχαήλ, βρίσκεται στον Ιερό Ναό Αναλήψεως Κυρίου Νέου Κόσμου, όπου κατά την παράδοση βρισκόταν οι κήποι του Αγίου.

Κωνσταντίνος Αθ. Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεομάρτυς Μιχαήλ Πακνανάς ο Κηπουρός.*

Η εύρεση των λειψάνων της Αγίας Κυράννης της Οσσαίας

Η Ιερά Μητρόπολις Λαγκαδά Λητής και Ρεντίνης ζει τη φετινή χρονιά (2011) μέσα στο κλίμα του εορτασμού και της τιμής της τοπικής αγίας Κυράννης της Νεομάρτυρος. Η Όσσα υπήρξε ο χώρος των περισσότερων λατρευτικών εκδηλώσεων, γιατί είναι ο τόπος που η αγία γεννήθηκε, μεγάλωσε και έχτισε την προσωπικότητά της, με όλες εκείνες τις αρετές που οι Ελληνίδες μητέρες γαλουχούσαν τα παιδιά τους στα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Στον ναό των αγίων Αρχαγγέλων του χωριού της, η αγία έμαθε πως το ωραιότερο πράγμα στο κόσμο είναι η πίστη στον Χριστό και την πατρίδα, μια πατρίδα που στέναζε τότε κάτω από ζυγό δουλείας, και πως η μόνη έκφραση ελευθερίας του ανθρωπίνου προσώπου ήταν η ζωντανή πίστη στον Θεό, αυτή που χαλύβδωνε τη θέληση και αναπτέρωνε την ελπίδα της ελευθερίας. Ο πειρασμός δε θα αργήσει να έλθει για να δοκιμάσει την νεαρή Κυράννα, της οποίας η σωματική ωραιότητα συμβάδιζε με την πνευματική ομορφιά κι έγινε στόχος του αθέμιτου έρωτα ενός Τούρκου πλούσιου της περιοχής (εξωμότη κατά τον βιογράφο της), ο οποίος αποφασίζει να την κάνει γυναίκα του παρά τη θέλησή της και βέβαια, το ζητούμενο, να αρνηθεί την πίστη της. Η αντίδραση της Κυράννας ήταν ακαριαία, τονίζοντας στον ερωτευμένο άρχοντα πως «κάλλιο το 'χει να πεθάνει παρά να αρνηθεί τον Χριστό, για τον οποίο θα έδινε και τα νιάτα και τη ζωή της». Το αποτέλεσμα ήταν να οδηγηθεί στη φυλακή και να υποστεί φρικτά βασανιστήρια. Εκεί, ακόμη και οι δεσμοφύλακες και οι άλλοι φυλακισμένοι, Έλληνες και μουσουλμάνοι, θαύμασαν την ανδρειοσύνη της νεαρής Οσσαίας, στην οποία, ενώ δεχόταν ραβδισμούς, εξευτελισμούς, κρέμασμα και ό,τι μπορούσε να διανοηθεί ο παράφρων δήμιος, έβλεπαν μια ψυχική γενναιότητα απίστευτη, μια σταθερή απόφαση να μην υποκύψει στα θέλητρα, τις απειλές και στο μαρτύριο. Η προσευχή την έτρεφε και η προσμονή του παραδείσου χαλύβδωνε την ψυχή της επί δέκα ημέρες. Για όλα αυτά η Κυράννα έτυχε της επισκέψεως της χάριτος του Θεού και πλημμύρισε το κελί της με φως, ένα φως που έκανε όλους να πιστέψουν ότι η Κυράννα αγίασε και προ του θανάτου της, που ήρθε μετά από λίγες μέρες, ως αποτέλεσμα των κακουχιών στις 28 Φεβρουαρίου του 1751. Οι

Η Αγία νεομάρτυς Κυράννα

πιστοί πήραν το λείψανό της και το έθαψαν, κατά τη συνήθεια, έξω από την πόλη της Θεσσαλονίκης.

Έκτοτε η νεαρή κόρη, αγία και νεομάρτυς πλέον στη συνείδηση της Εκκλησίας, τιμάται από τους πιστούς. Χτίζεται ναός στο χώρο του πατρικού της στην Όσσα. Ο υμνογράφος Χριστόφορος Προδρομίτης γράφει την ακολουθία της και ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης καταγράφει το μαρτύριό της στο *Νέο Μαρτυρολόγιο*.

Όμως τα δύσκολα χρόνια της σκλαβιάς δεν επιτρέπουν να γνωρίζουμε την περιπέτεια του αγίου λειψάνου της. Η κρυφή ελπίδα για την ανεύρεσή του υπήρχε από την πρώτη στιγμή που ο μητροπολίτης Λαγκαδά κ. Ιωάννης άρχισε την έρευνα στις πηγές και τα κείμενα που έδιναν πληροφορίες για τον βίο και το μαρτύριό της. Έτσι, στις 12 Σεπτεμβρίου 2011 και με τη συνδρομή ειδικών επιστημόνων και ιατροδικαστών, επιβεβαιώθηκε η ελπίδα και μεγάλο μέρος των αγίων λειψάνων βρέθηκε μέσα στο ιερό βήμα του ναού των Αρχαγγέλων της Όσσης κάτω από τις πλάκες του δαπέδου. Η αμφιβολία που γεννά πάντα η έρευνα, αν πρόκειται για λείψανα αγίου, επιβεβαιώθηκε από την ευωδία που πλημμύρισε τον ναό. Σε λίγο ένα ακόμη στοιχείο ήρθε να στηρίξει την ελπίδα ότι τα λείψανα είναι της αγίας Κυράννας· βρέθηκαν τα δερμάτινα υποδήματά της και η ιατροδικαστική έρευνα μπόρεσε να υπολογίσει ακόμη και το σωματικό της ύψος, τα δε αποτμήματα των λειψάνων ήταν αρκετά για να βεβαιώσουν οι ιατροδικαστές το φύλο, την ηλικία της αγίας αλλά και τη χρονολόγηση της ταφής. Στη συνέχεια ο σεβ. Μητροπολίτης κ. Ιωάννης, κατά χρέος, ενημέρωσε τον Παναγιώτατο Οικουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίο και τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Ιερώνυμο και προχώρησε στην ανακοίνωση του θέματος στον πιστό λαό.

Την Παρασκευή 23 Σεπτεμβρίου, μέσα σε κλίμα συγκινήσεως και κατανύξεως, τελέστηκε η πρώτη αγρυπνία στον ναό των αγίων Αρχαγγέλων, με την παρουσία πλέον της αγίας Κυράννας μέσω του ιερού της λειψάνου. Στις 11 Οκτωβρίου, με την παρουσία του Παναγιωτάτου Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου, τα λείψανα της αγίας μεταφέρθηκαν με λιτανεία και τοποθετήθηκαν στον νέο ναό του χωριού της Όσσης που είναι αφιερωμένος στη μνήμη της.

Πηγή: <http://www.amen.gr>

Η κοινωνική προέλευση και η πνευματική δυναμική των νεομαρτύρων

Κομβικής σημασίας για την αποτίμηση της παρουσίας των νεομαρτύρων είναι η εξέταση της κοινωνικής τους προέλευσης και της θέσης τους εντός του εκκλησιαστικού οργανισμού πριν και μετά το μαρτύριο. Αν και ανάμεσά τους δε λείπουν ιεράρχες, κληρικοί και μοναχοί, οι νεομάρτυρες στην πλειονότητά τους είναι λαϊκοί, απλοί και καθημερινοί άνθρωποι που αγκαλιάζουν όλο σχεδόν το φάσμα του κοινωνικού και επαγγελματικού ιστού. Άνδρες και γυναίκες κάθε ηλικίας, οικογενειάρχες, έμποροι, ναυτικοί, βοσκοί, ράφτες, ζωγράφοι, κουρείς, χτίστες και ψαράδες, οι νεομάρτυρες επανέφεραν με ένα δραστικό και συνάμα δραματικό τρόπο στην εκκλησιαστική επικαιρότητα τον δυναμισμό του

Ο Άγιος νεομάρτυρας Κωνσταντίνος ο Υδραίος (Ράλλης Κοψίδης)

λαϊκού στοιχείου, που παραπέμπει επίσης στην εμπειρία της πρωτοχριστιανικής περιόδου. Χάρη σ' αυτούς, η ιερή δεξαμενή της αγιολογικής μνήμης του εκκλησιαστικού οργανισμού τροφοδοτήθηκε και πάλι από λαϊκούς, μετά από τη μακραίωνη κυριαρχία των αγίων μοναχών και ιεραρχών της βυζαντινής ιστορίας. Η άδολη πίστη των νεομαρτύρων είναι ζυμωμένη με τις θύελλες των ιστορικών περιστάσεων και τις σταθερές της λαϊκής ευσέβειας. Για τον λόγο αυτό, αφενός κατάφερε να αγγίξει το ύψος μιας ακατέργαστης αλλά ζωντανής θεολογίας, και αφετέρου να καταστήσει το αίτημα της αγιότητας καθημερινό κατόρθωμα των μέχρι τότε αθέατων και ανώνυμων σπλάχνων του εκκλησιαστικού οργανισμού.

Ο νεομάρτυρας δεν ήταν ένας απομονωμένος και δυσθεώρητος ασκητής, αλλά ένα ζωντανό και αναπόσπαστο μέλος της πιστεύουσας κοινότητας, η οποία, με τη σειρά της συνέπασχε πνευματικά μαζί του, τον ενθάρρυνε να αντέξει και, αμέσως μετά το μαρτύριο, περιέβαλλε το σκήνωμα και τη μνήμη του με ευλάβεια, σεβασμό και αγάπη. Εύγλωττη και συγκινητική είναι η περίπτωση του Γεωργίου από τη Χίο (+1807). Κατά τη διάρκεια του μαρτυρίου του, η κοινότητα ήταν συναγμένη στον ναό και ikéτευε τη θεία αρωγή για την ενδυνάμωση του Γεωργίου. Όταν κάποιος έφερε την είδηση ότι ο Γεώργιος εξέπνευσε «νικητής», δηλαδή δίχως να προδώσει την πίστη του, η κοινότητα συνέχισε την προσευχή, ευχαριστώντας τον Θεό και ζητώντας πλέον τις πρεσβείες του δοξασμένου μέλους της.

Παναγιώτης Υφαντής, «Το κύμα των εξισλαμισμών και οι εκδοχές της παθητικής αντίστασης: Νεομάρτυρες και κρυπτοχριστιανοί», *Ιστορία της Ορθοδοξίας*, τ. 5.

Από τις τάξεις του κλήρου προέρχονται και πολλοί εθνομάρτυρες. Πολλοί κληρικοί θυσίασαν τη ζωή τους για την πατρίδα, συμμετέχοντας σε πολεμικές συγκρούσεις (Αθανάσιος Διάκος, Παπαφλέσσας, Ησαΐας Σαλώνων κ.ά.). Η απόφασή τους να χρησιμοποιήσουν όπλα κατά συνανθρώπων τους ήταν εξαιρετικά δύσκολη, γιατί ως χριστιανοί και μάλιστα κληρικοί δεν επιτρεπόταν να διαπράξουν φόνο. Η Εκκλησία δεν τους αναγνώρισε ως νεομάρτυρες, αντιμετώπισε όμως με συγκατάβαση και ανοχή τη συμπεριφορά τους, γιατί διακινδύνευσαν να χάσουν την ψυχή τους προκειμένου να υπερασπιστούν τα ιερά και τα όσια του λαού τους και να υπηρετήσουν αξίες, όπως η αυτοδιάθεση των λαών και η ελευθερία.

Ο ήρωας Αθανάσιος Διάκος το 1821
(Θεόφιλος Χατζημιχαήλ)

Ο Χατζή Χαλίλ Εφέντης και η ηθική αυτοθυσία του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄

Ο απαγχονισμός του πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄ (Θεόφιλος Χατζημιχαήλ)

Όταν στην Κωνσταντινούπολη έγιναν διαδηλώσεις φανατικών Τούρκων εναντίον των Ελλήνων, ύστερα από την εξέγερση του Υψηλάντη και φήμες ότι εξοντώθηκαν Τούρκοι έμποροι στο Γαλάτσι, η κυβέρνηση αποφάσισε μέτρο ριζικό: εξόντωση όλων των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη, στην Κύπρο, στις Κυδωνίες, παντού. Και τότε, κατά συγκυρίαν αγαθή, βρέθηκε να είναι θρησκευτικός αρχηγός των Τούρκων ο

Χατζή Χαλίλ Εφέντης, άνθρωπος με πολιτικό σθένος και με ηθική ευαισθησία, και αρνήθηκε να υπογράψει τον φετβά, δηλαδή τη θρησκευτική απόφαση, απαραίτητη για να εκτελεστεί η διαταγή του Σουλτάνου. Και διεμήνυσε στον Πατριάρχη: «Βοήθησέ με», διότι το επιχείρημα προς τον Σουλτάνο ήταν ότι το Κοράνι δεν επιτρέπει σφαγή αθώων. Ήθελε λοιπόν ορισμένα επιχειρήματα ότι οι Έλληνες των άλλων περιοχών που δεν επαναστάτησαν δεν είναι συνεργοί σε αυτό το «έγκλημα εναντίον της οθωμανικής εξουσίας». Και ο Πατριάρχης, ευτυχώς, είχε το σθένος να αδιαφορήσει για τις εντυπώσεις και να προχωρήσει σε μια πράξη, εάν θέλετε, ηθικής αυτοθυσίας για να σώσει τον ελληνισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αφού «κατὰ μόνας ἐν θλίψει», όπως αναφέρεται στις πηγές, ολονύκτια σκέφτηκε και έπειτα συμβουλευτηκε και άλλους Ιεράρχες, συγκάλεσε την Ιερά Σύνοδο και όλοι μαζί υπέγραψαν έναν αφορισμό του Υψηλάντη και διεχώρισαν κατά έναν τρόπο την επίσημη Εθναρχία, τη θρησκευτική ηγεσία, από την Επανάσταση για να ενισχύσουν τον Χατζή Χαλίλ Εφέντη, τον Τούρκο θρησκευτικό ηγέτη, στην άρνησή του. Το αποτέλεσμα είναι ότι δεν εκδόθηκε ο φετβάς. Μάλιστα, αυτό το πλήρωσε με την ζωή του ο καλός αυτός άνθρωπος διότι καθαιρέθηκε, εστάλη σε τόπον εξορίας και εκτελέστηκε στον δρόμο. Και σε λίγο το πλήρωσε ο Πατριάρχης. Διότι, όταν ο Δέρκων τού είπε: να ζητήσουμε άδεια από τον Σουλτάνο να κατέβουμε στην Πελοπόννησο προς κατευνασμό, και εκεί να τεθούμε επικεφαλής της Επανάστασης, του απάντησε: Άγιε Δέρκων, ημείς γερόντοι εσμέν και εξεμετρήσαμε τον βίον. Εάν συμβεί αυτό, τότε θα δώσουμε αφορμή στον Σουλτάνο να σφάξει όλους τους Έλληνες. Εάν εμμείνουμε εμείς και σφαγώμεν εμείς, τότε θα δώσουμε καιρόν στη Χριστιανοσύνη να επέμβει σωστικώς υπέρ των Ελλήνων στις μη επαναστατημένες περιοχές.

Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος, από την εκπομπή «Αρχονταρίκι», ET1 2001.

Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι
μέ τσ' ἐχθρούς τους τὴ Λαμπρή,
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χεῖλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

Κειές τές δάφνες πού ἐσκορπίστε*
τώρα πλέον δὲν τές πατεῖ,
καὶ τὸ χέρι ὅπου ἐφιλήστε
πλέον, ἄ, πλέον δὲν εὐλογεῖ.

Ὅλοι κλαῦστε· ἀποθαμένος
ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς·
κλαῦστε, κλαῦστε κρεμασμένος
ὡσὰν νᾶτανε φονιάς.

Ἔχει ὀλάνοιχτο τὸ στόμα
π' ὥρες πρῶτα εἶχε γευθεῖ
τ' Ἅγιον Αἷμα, τ' Ἅγιον Σῶμα·
λές πὼς θενὰ ξαναβγῆ

ἡ κατάρα πού εἶχε ἀφήσει
λίγο πρὶν νὰ ἀδικηθῆ
εἰς ὅποιον δὲν πολεμήση
καὶ ἠμπορεῖ νὰ πολεμῆ.

Τὴν ἀκούω, βροντᾶει, δὲν παύει
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴ γῆ,
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

* Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας συνηθίζουν νὰ σπέρνουν δάφνες εἰς τές ἐκκλησίες τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. [Σημείωση τοῦ ποιητῆ]

Το μαρτύριο τοῦ ἁγίου Χρυσόστομου Σμύρνης
(Αντώνιος Φίκος)

iii. Ἐκκλησία καὶ παιδεία

Ἡ Ἐκκλησία διδάσκαλος τῶν υπόδουλων

Μία ἀπὸ τις προτεραιότητες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἦταν τὸ θέμα τῆς παιδείας, ἐνὸς τομέα στον ὁποῖο εἶχε μακραίωνη παράδοση. Ὁ Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος ἰδρυσε τὸ 1454 Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία στην Κωνσταντινούπολη. Ἀργότερα, ὁ Κύριλλος Λούκαρης τὴν ἐξόπλισε με τυπογραφεῖο, που δυστυχῶς καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Σχολεῖα

Ιερέας με τον μαθητή του
(Φίλιππος Μαργαρίτης)

ιδρύθηκαν σε μεγάλες πόλεις όπως η Σμύρνη, τα Γιάννενα, η Θεσσαλονίκη, η Αθήνα, η Δημητσάνα, η Πάτμος, η Νάξος, το Άγιο Όρος (Αθωνιάδα). Για το μεγαλύτερο μέρος του λαού που δεν είχε πρόσβαση στις σχολές αυτές, ιερείς και μοναχοί δίδασκαν περιστασιακά, ιδίως σε ταραγμένες περιόδους, ανάγνωση και γραφή χρησιμοποιώντας τα λειτουργικά εκκλησιαστικά βιβλία και κυρίως το ψαλτήρι. Στη λαϊκή μνήμη η δράση αυτή των ιερωμένων-δασκάλων έμεινε γνωστή ως «κρυφό σχολειό». Σημαντικοί δάσκαλοι της περιόδου της Τουρκοκρατίας (διδάσκαλοι του Γένους) υπήρξαν οι Ηλίας Μηνιάτης (1669-1714), Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806), Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800), και οι άγιοι Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779), Μακάριος ο Νοταράς (1731-1805) και Νικόδημος ο Αγιορείτης (1749-1809). Με τις συγγραφές και τα κηρύγματά τους, που ήταν διατυπωμένα στη γλώσσα του λαού, διατήρησαν την χριστιανική πίστη, την εθνική μνήμη και την ελληνική γλώσσα ζωντανές στη συνείδηση του λαού.

Πηγή: Στέφανος Καραχάλιας / Πηνελόπη Μπράτη / Δημήτριος Πασσάκος / Γεώργιος Φίλιας, *Θρησκευτικά Γ' Γυμνασίου. Θέματα από την Ιστορία της Εκκλησίας*, σελ. 121.

Ο Άγιος Ιερομάρτυρας Κοσμάς ο Αιτωλός

Έλαβε την εύχή τών πατέρων τής Μονής. Πήρε τὸ ράβδι καὶ τὸν τορβά του καὶ ξεκίνησε. Ξεκίνησε ἀπὸ ποῦ; Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὡς ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας ἤξευρε ὅτι ἂν δὲν λάβῃ τὴν εὐλογία τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας θὰ ἐκοπίαζε εἰς μάτην. Τὸ ἔργο του δὲν θὰ εἶχε καρποφορία. Μεταβαίνει λοιπὸν στὸ Φανάρι καὶ συναντᾷ τὸν Πατριάρχη τοῦ Γένους. Πατριάρχης τότε ἦταν ὁ Σεραφεῖμ. Συζήτησε μαζί του γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ Γένους. Συγκινήθηκε ὁ Πατριάρχης. Συμφώνησε ἀπολύτως. Ἔδωσε τὴν εὐχή του καὶ μάλιστα ἐγγράφως. Ὅπου κι ἂν πάῃ νὰ τὸν δέχονται ὡς γνήσιο κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου. Στὸν κόρφο του ὁ Άγιος κρύβει τὸ Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς τοὺς μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους τῆς δικαιοδοσίας του. Ἀρχίζει τὸν εὐαγγελισμό τῶν πιστῶν ἀπὸ τὰ περὶχωρα τῆς Βασιλευούσης. Ὑπῆρχαν τότε ἑκατοντάδες χωριά, ἀμιγῶς Χριστιανικά, γύρω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὸν ἀπέραντο κάμπο τῆς Θράκης.

Κατόπιν κατέβηκε πρὸς τὰ μέρη τῆς καταγωγῆς του. Κήρυξε στὰ Κράββαρα (ὄρεινὴ Ναυπακτία), στὸ Μεσολόγγι, στὸ Βραχῶρι (Ἀγρίνιο). Ὁ Πατριάρχης ἄλλαξε... Νέος Πατριάρχης ἦταν ὁ Σωφρόνιος. Ζήτησε καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἄδεια. Τὴν ἔλαβε. Μὲ αὐτὴν κατέρχεται καὶ κηρύττει στὰ Δωδεκάνησα. Ἀνέρχεται στὸ Ἅγιον Ὅρος, τὸ ὁποῖο καὶ περιώδευσε ὅλο. Φθάνει, κηρύσσει καθ' ὁδόν, στὴν Θεσσαλονίκη, στὴν Βέρροια καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴν Μακεδονία. Ἐφθασε μέχρι τὴν Χειμάρρα τῆς Ἠπείρου. Κατέβηκε στὴν Ἀκαρνανία καὶ Αἰτωλία, μετὰ στὴν Πρέβεζα καὶ τὴν Ἄρτα, στὴν Λευκάδα καὶ τὴν Κεφαλληνία. Κατόπιν ἐπεσκέφθη τὴν Ζάκυνθο καὶ τὴν Κέρκυρα. Τέλος ἔφθασε καὶ στὴν Ἀλβανία ὅπου τὸ πλεῖστον τῶν Ἀλβανῶν Χριστιανῶν εἶχαν ἀλλαξοπιστήσει, οἱ δὲ Ῥωμηοὶ Χριστιανοὶ εἶχαν ξεχάσει τὴν γλῶσσα τους καὶ μιλοῦσαν Ἀρβανίτικα....

Ὅπου καὶ ἂν πήγαινε γινόταν μεγάλη σύναξις τῶν Χριστιανῶν. Ἄκουαν μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό, μὲ ἡσυχία ἀπόλυτη, μὲ κατάνυξη καὶ δάκρυα τὸ ἀπλὸ καὶ γλυκὺ κήρυγμα τοῦ Ἁγίου. Ἡ διδασκαλία ἠκολουθεῖτο ἀπὸ πλεῖστα ὅσα θαύματα τῶν ὁποίων καὶ μόνῃ ἡ ἀπαρίθμησις εἶναι ἀκατόρθωτη. Τοὺς μιλοῦσε γιὰ τὸν Χριστό, γιὰ τὴν ψυχὴ, γιὰ τὸ ποθούμενο ποῦ ἦταν ἡ λευ-

τεριά, προφήτεψε για τὰ ὅσα ἔμελλε νὰ συμβοῦν. Καὶ ὅπως τὰ προεῖπε ἔτσι καὶ ἔγιναν.

Κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξημέρωσε καρδιές ἐξαγριωμένες ἀπὸ τὴν ἀμάθεια, κατεπράυνε ληστές, μετέβαλε ἀσπλάγχχνους σὲ εὐσπλάγχχνους, ἀνευλαβεῖς μεταποίησε σὲ εὐλαβεῖς καὶ ἐν συντόμῳ ἐφάνη στὴν Ἐκκλησία Χριστοῦ νέος Ἀπόστολος. Ἀπὸ ὅπου καὶ ἂν περνοῦσε παραινῶσε τοὺς χριστιανοὺς νὰ ιδρύουν σχολεῖα γιὰ νὰ μαθαίνουν τὰ Ῥωμηόπουλα τὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα καὶ τὰ Ἱερὰ Γράμματα πού ὀδηγοῦν εἰς εὐσέβειαν. Παρότρυνε τοὺς Ῥωμηοὺς νὰ ὀμιλοῦν τὴν γλῶσσα τους. Ἐγνώριζε καλῶς ὅτι ὅποιος χάνει τὴν γλῶσσά του, σιγὰ-σιγὰ, χάνει καὶ τὴν πίστη του.

Γιὰ πολλὰ χρόνια μετὰ, ἓνας μεγάλος ξύλινος Σταυρός, πού στηνόταν πάντα στὸν τόπο πού κήρυττε, ὑπενθύμιζε τὴν διδασκαλία του καὶ τὰ θαύματά του. Ὁ Ἅγιος ἔφευγε γιὰ ἄλλους τόπους κινούμενος ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔμενε ὅμως ὁ Σταυρός, ἀψευδὴς μάρτυς τῆς ἁγίας διελεύσεώς του.

Βίος καὶ Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Ἱερομάρτυρος Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ,
Ἀρχιμ. Δοσιθέου Κανέλλου, *Οἱ Ἅγιοί μας*, Ἰ. Μ. Τατάρνης Εὐρυτανίας.

Πὼς ἤθελε τὴν ἐλληνικὴ παιδεία ὁ Πατροκοσμᾶς

Ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ νέος μάρτυρας (φορητὴ εἰκόνα)

Καλὰ, παιδιὰ μου, μου εχαρίσατε τὰ παιδιὰ σας, ἀμὴ νὰ ιδοῦμεν, ἔχετε καὶ σχολεῖον οπού νὰ διαβάζουν, νὰ μανθάνουν γράμματα τὰ παιδιὰ μας;

– Δεν ἔχομεν, ἅγιο του Θεοῦ.

– Τέτοια παιδιὰ ἀγράμματα μου εχαρίσατε. Τι τα θέλω, χάρισμά σας. Παιδιὰ ὡσάν γουρουνόπουλα νὰ ἔχω, δεν το καταδέχομαι, διατί εἶμαι υπερήφανος. Χάρισμά σας. Ὡσάν θέλετε χαρίσετε μου καὶ ἓνα σχολεῖον ἐδῶ εἰς τὴν χώραν σας νὰ μανθάνουν τὰ παιδιὰ μας γράμματα, νὰ ηξεύρουν πού περιπατοῦνε καὶ τότε νὰ τα εὐχῶμαι νὰ ζήσουν, νὰ προκόψουν. Ἀμὴ δεν εἶναι καλὰ νὰ βάλετε ὅλοι σας νὰ κάμετε ἓνα ρεφενέ, νὰ βάλετε καὶ ἐπι-

τρόπους ναν το κυβερνούν το σχολείον, να βάνουν διδάσκαλον να μανθάνουν όλα τα παιδιά και πλούσια και πτωχά χωρίς να πληρώνουν. Διατί από το σχολείον μανθάνομεν το κατά δύναμιν τι είναι ο Θεός, τι είναι Αγία Τριάς, τι είναι άγγελιοι, αρχάγγελοι, τι είναι δαίμονες, τι είναι παράδεισος, τι είναι κόλασις, τι είναι αμαρτία, τι είναι αρετή. Από το σχολείον μανθάνομεν τι είναι αγία Κοινωνία, τι είναι Βάπτισμα, τι είναι το άγιον Ευχέλαιον, ο τίμιος Γάμος, τι είναι ψυχή, τι είναι κορμί, τα πάντα από το σχολείον τα μανθάνομεν διατί χωρίς το σχολείον περιπατούμεν εις το σκότος. Καλύτερα να έχης εις την χώραν σου σχολείον ελληνικόν παρά να έχης βρύσες και ποταμούς, διατί η βρύσις ποτίζει το σώμα, το δε σχολείον ποτίζει την ψυχήν, το σχολείον ανοίγει τες εκκλησίες, το σχολείον ανοίγει τα μοναστήρια. Ανίσως και δεν ήτανε σχολεία, πού ήθελα εγώ να μάθω να διδάσκω;

Ιωάννου Μενούνου, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές.*

Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός μιλάει για το έργο του

Πόθεν επαρκινήθηκα, αδελφοί μου, θέλω να σας φανερώσω την αιτίαν. Αναχωρώντας από την πατρίδα μου –είναι έως σαράντα πενήντα χρόνους– επεριπάτησα τόπους πολλούς, κάστρον, χώρες και χωρία και μάλιστα εις την Κωνσταντινούπολιν, μα περισσότερον εκάθισα εις το Άγιον Όρος δεκαεπτά χρόνους και έκλαια διά τες αμαρτίες μου.

Σιμά εις τα άπειρα χαρίσματα, οπού μου εχάρισεν ο Κύριός μου, με αξίωσε και εμένα τον αμαρτωλόν και έμαθα πεντέξι γράμματα ελληνικά, έγινα και καλόγερος. Διαβάζοντας το άγιον και ιερόν Ευαγγέλιον ηύρηκα μέσα πολλά και διάφορα νοήματα, τα οποία είναι όλα μαργαριτάρια, διαμάντια, θησαυρός, πλούτος, χαρά, ευφροσύνη, ζωή αιώνιος. Σιμά εις τα άλλα ηύρηκα και τούτον τον λόγον, οπού λέγει ο Χριστός μας, πως δεν πρέπει κανένας χριστιανός, άνδρας ή γυναίκα, να φροντίζη διά του λόγου του μόνον να σωθή, αλλά να φροντίζη και διά τους αδελφούς του. Και όποιος φροντίζει μόνον διά του λόγου του και δεν φροντίζει και διά τους αδελφούς του εκείνος θα κολασθή. Ακούοντας και εγώ, αδελφοί μου, ετούτον τον γλυκύτατον λόγον οπού λέγει ο Χριστός μας, να φροντίζωμεν και διά τους αδελφούς μας, με έτρωγε εκείνος ο λόγος μέσα εις την καρδίαν μου τόσοις χρόνους ωσάν το σκουλήκι οπού τρώγει το ξύλον.

Τι να κάμω και εγώ; Στοχαζόμενος και την αμάθειάν μου εσυμβουλευθήκα τους πνευματικούς μου πατέρας, αρχιερείς, πατριάρχας, τους εφάνέρωσα τον λογισμόν μου, ανίσως και είναι θεάρεστον τέτοιον έργον ναν το μεταχειρισθώ, και όλοι με επαρκίνησαν να το κάμω και με είπαν πως τέτοιον έργον καλόν και άγιον είναι.

Ιωάννου Μενούνου, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές.*

Βίος Αγίου Νικοδήμου Αγορείτη

Ο Όσιος Νικόδημος γεννήθηκε στη Νάξο το έτος 1749 από γονείς ευσεβείς και ενάρετους. Το κατά κόσμον όνομά του ήταν Νικόλαος και από μικρός έδειχνε ότι ήταν άνθρωπος μεγάλης αρετής και ευφυίας. Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε στη Νάξο και έπειτα στη σχολή της ίδιας πόλης επέκτεινε τις γνώσεις του, με δάσκαλο τον αδελφό του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, Αρχιμανδρίτη Χρύσανθο. Κατόπιν, 16 χρόνων πήγε στην Ελληνική σχολή της Σμύρνης, όπου κοντά σε φημισμένους διδασκάλους έλαβε ανώτερη παιδεία. Το 1775 πήγε στο Άγιον Όρος

και εκάρη μοναχός στη Μονή του Άγιου Διονυσίου με το όνομα Νικόδημος. Οι Πατέρες της Μονής, που διέκριναν τα μεγάλα φυσικά και επίκτητα χαρίσματα του Νικόδημου, τον διόρισαν αναγνώστη και γραμματέα της Μονής. Στη Μονή αυτή ο Νικόδημος υπήρξε υπόδειγμα διακονίας και πράξεων αρετής. Επιδόθηκε στη μελέτη και συγγραφή πολλών οικοδομητικών, θεολογικών και αγιολογικών βιβλίων. Μεταξύ αυτών είναι ο *Συναξαριστής*, το *Εορτοδρόμιον*, η *Νέα Κλίμακα*, ο *Αόρατος πόλεμος* και άλλα πολλά.

Απεβίωσε σε ηλικία 60 χρονών, τις πρώτες ορθρινές ώρες της 14ης Ιουλίου του 1809. Τα τελευταία του λόγια ήταν η απάντηση που έδωσε στους μαθητές του όταν τον ρώτησαν αν ησυχάζει: «Τον Χριστό έβαλα μέσα μου και πώς να μη ησυχάσω;». Ενταφιάστηκε στο Λαυριωτικό Κελί των Σκουρταίων στις Καρυές του Αγίου Όρους, αφήνοντας πίσω του ένα τεράστιο πνευματικό συγγραφικό έργο, που σήμερα αποτελεί κεφάλαιο για τον λαό της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η Εκκλησία μας επάξια από το έτος 1955 μ.Χ. τον κατέταξε στο Αγιολογίο της.

Πηγή: <http://www.saint.gr>

Ο Ευγένιος Βούλγαρης ή Βούλγαρις (1716-1806)

Ο Αδαμάντιος Κοραής γράφει για τον Ευγένιο Βούλγαρη

Αυτός ο αξιοσέβαστος ιεράρχης είναι τώρα ο πρύτανης των μορφωμένων ανθρώπων του έθνους. Ήταν ένας από τους πρώτους που συνέβαλε πιο αποτελεσματικά στην ηθική επανάσταση που λαμβάνει χώρα αυτό το διάστημα μεταξύ των Ελλήνων. Πρόθυμα του αποτίω, από τη δική μου πλευρά, τον φόρο τιμής που το έθνος τού οφείλει. Θα θυμάμαι πάντα με ευχαρίστηση την άμιλλα και τη συγκίνηση που προκάλεσαν στην ψυχή μου, νέος ακόμα, οι δημοσιεύσεις της *Λογικής* του, στην οποία χρωστώ το λίγο φως που κατέχω.

Αδαμάντιος Κοραής, *Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce*, Paris 1803.

Ερωτήσεις - Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Με τη βοήθεια του/της θεολόγου εκπαιδευτικού αναζητήστε διηγήσεις από τον *Συναξαριστή των Νεομαρτύρων*.
2. Παρατηρήστε τις εικόνες Νεομαρτύρων που παρατίθενται στη διδακτική αυτή ενότητα. Στη συνέχεια απαντήστε στα παρακάτω ερωτήματα: -Τι ακριβώς βλέπετε; -Ποιες σκέψεις και ποια συναισθήματα σας δημιουργούνται παρατηρώντας τους πίνακες αυτούς;
3. Έρευνα: Ζωή, διδαχές, περιοχές, σχολεία και εικόνες του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού.
4. Αναζητήστε πληροφορίες για τον βίο και το έργο του Ευγένιου Βούλγαρη και του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη.
5. Αναζητήστε στο διαδίκτυο και παρατηρήστε τους πίνακες του Νικόλαου Γύζη που έχουν ως θέμα α. «Το κρυφό σχολειό», β. «Φεγγαράκι μου λαμπρό», γ. «Μικρός μικρός στα γράμματα», δ. «μικρός και στο ψαλτήρι». Στη συνέχεια απαντήστε στα παρακάτω ερωτήματα: -Τι ακριβώς βλέπετε; -Ποιες σκέψεις και ποια συναισθήματα σας δημιουργούνται παρατηρώντας τους πίνακες αυτούς;
6. Σε συνεργασία με τον/την καθηγητή/τρια της Ιστορίας μελετήστε την ιστορική πορεία της Ρωμιοσύνης μετά την Άλωση.
7. Συγκεντρώστε υλικό και οργανώστε τη γιορτή της 25ης Μαρτίου.